

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ

„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“

ФАКУЛТЕТ „МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И АДМИНИСТРАЦИЯ“

КАТЕДРА „АДМИНИСТРАЦИЯ, УПРАВЛЕНИЕ И ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ“

НУРБОЛАТ АСКЕРОВИЧ АБУОВ

**ПОЛИТИКАТА НА НАСИЛСТВЕНО ПРЕСЕЛВАНЕ НА НАРОДИ В
КАЗАХСТАН: ИСТОРИЯ И СЪВРЕМЕННОСТ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за придобиване на научната степен

„Доктор на политическите науки“

в професионално направление „Политически науки“

Докторска програма „Политология“

ВАРНА

2019

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ

„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“

ФАКУЛТЕТ „МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И АДМИНИСТРАЦИЯ“

КАТЕДРА „АДМИНИСТРАЦИЯ, УПРАВЛЕНИЕ И ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ“

НУРБОЛАТ АСКЕРОВИЧ АБУОВ

**ПОЛИТИКАТА НА НАСИЛСТВЕНО ПРЕСЕЛВАНЕ НА НАРОДИ В
КАЗАХСТАН: ИСТОРИЯ И СЪВРЕМЕННОСТ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за придобиване на научната степен

„Доктор на политическите науки“

в професионално направление „Политически науки“

Докторска програма „Политология“

Рецензенти:

Проф. д.ик.н. Нина Дюлгерова

Проф. д.ик.н. Владимир Чуков

ВАРНА

2019

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита пред научно жури от катедра „Администрация, управление и политически науки”, факултет „Международна икономика и администрация” на ВСУ „Черноризец Храбър“ – гр. Варна.

Дисертационният труд с обем 248 страници съдържа увод, изложение с три глави, заключение, списък на използваната литература и три приложения (6 стр.). Съдържанието на всяка от главите е разделено на отделни параграфи, в края на всяка глава са направени изводи. Основният текст съдържа 15 таблици. Списъкът на използваните литературни източници съдържа 230 заглавия на руски и казахски език.

Защитата на дисертационния труд пред научно жури ще се състои на 2019 г. в ч. в Заседателната зала на ВСУ „Черноризец Храбър“. Материалите по защитата са на разположение на всички, които се интересуват от дисертацията, в канцеларията на катедра „Администрация, управление и политически науки”, факултет „Международна икономика и администрация” на ВСУ „Черноризец Храбър“, кабинет, при секретаря на катедрата.

I. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Структурата на дисертационния труд е следната: увод, три глави и заключение с общ обем **248** страници. Основният текст съдържа 15 таблици. Списъкът на използваната литература наброява 230 заглавия – руски, казахски и интернет източници. Допълнително са обособени три приложения (б).

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод

Глава 1. Политиката на депортиране на народи в териториите на Северен Казахстан през 1936-1945 г.

1.1 История на депортиране на народи в територията на Северен Казахстан през 1936-1940 г.

1.2 Материално-битово устройване на народите, депортирани в Северен Казахстан през 1936-1940 г.

1.3 История на депортираните в Северен Казахстан народи през годините на Великата отечествена война

Глава 2. Политиката на държавата спрямо депортираните народи през 1945-1957 г.

2.1 История на депортираните народи през 1945-1957 г.

2.2 Държавна политика и правно положение на депортираните народи през следвоенните години

2.3 Политически настроения и форми на протест сред депортираните народи през следвоенните години

2.4 Държавна политика за освобождаване на депортираните народи и връщане на чеченците и ингушите в Северен Кавказ

Глава 3. Историята на депортираните народи при формиране на националната политика в съвременен Казахстан

3.1 Етнополитически процеси в Република Казахстан през периода на установяване на независимостта

3.2 Историческите поуки от депортациите и формирането на национална политика в съвременен Казахстан

3.3 Укрепване на единството и гражданската идентичност на етносите в Казахстан

Заключение

Библиография

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

Актуалност на изследваната тема

Формирането на съвременна национална политика, познаването на протичащите сега процеси и предвиждането на бъдещите такива е невъзможно без осмисляне на миналото, без извличане на поуки от историческите събития.

За четвърт век историците от независим Казахстан извършиха огромна работа за изучаване на проблемите, свързани с формирането на тоталитарната държавна политика, методите за нейното провеждане и последиците ѝ в постсъветското пространство. Насъщната необходимост от изучаване на тази тема се определя от реалностите на историческия прогрес, от необходимостта да се укрепва международното съгласие в републиката. За многоетничния Казахстан запазването и укрепването на международния, междуконфесионалния мир е едно от приоритетните направления в развитието на страната. От момента на получаване на независимост Казахстан натрупа уникален опит за формиране на граждански мир и разбирателство между етносите. Особена заслуга за запазването на мира и стабилността в страната има Президентът Н. А. Назарбаев. По негова инициатива в републиката бяха създадени Национално-културни центрове (НКЦ), Асамблея на народа на Казахстан (АНК), които станаха реални инструменти за провеждане на уравновесена национална политика, каквато се провежда от първите дни на независимостта на страната.

Ще отбележим, че в условията на глобализация актуалността от изучаване на посочения проблем нараства многократно както за съвременен Казахстан, така и за световната общност като цяло. Формирането на стабилна национална политика в страната се превръща в още по-актуален проблем на фона на изострените международни отношения в много републики от бившия СССР. Държавите от ОНД трябва да избягват психологията на насилствени решения, които са

получили като наследство от тоталитарния режим заедно с цял комплекс нерешени проблеми. Несъмнено е, че националната политика и съществуващите проблеми не могат да бъдат решени, като се конструират набързо популистски идеологеми или като се разгръщат далеч не безобидни информационни войни. Да се предпазят държавата и обществото от подобни грешки може само при всеобхватно, качествено и оперативно отчитане на поучителните процеси от собствената история. В тази връзка появата на нова и политически необходима документирана информация несъмнено способства за по-пълнен исторически одит и аналитична оценка на рисковете от последствия, каквито са отминалите трагедии от XX век.

Историографията на изследвания проблем е доста разнопланова. Когато разглеждаме корпуса от научна литература по изследване на депортациите, можем да отделим три основни етапа: първият – от 1960 до 1985 г., вторият – от 1985 до 1991 г., третият – от 1991 г. до настоящия момент.

Към първия етап в изучаването на посочения проблем се отнасят трудовете на чужди изследователи, които започват за първи път да разглеждат темата за масовите репресии и депортиране на народи в СССР след Втората световна война. Сред първите, които през 1960-те г. се обръщат към изучаване на тези процеси, е западният изследовател Робърт Конквест, написал книгите „Съветските депортации на народи“, „Големият терор“, като с това съдейства за започване на полемика за мащабите на репресиите. Значителен принос за изучаване историята на масовите репресии и депортирането на народи в СССР имат А. И. Солженицин („Архипелаг ГУЛАГ. 1918-1956: опит за художествено изследване“) и А. М. Некрич („Наказаните народи“), публикували своите трудове през 70-те г. на XX век в чужбина. Тези книги с публицистичен характер засилват интереса на историците и обществеността към проблема за депортирането на народи, стимулират провеждането на нови изследвания. Но стремежът

на чуждите учени да актуализират темата за сталинските престъпления довежда до това, че в западната историография научно-историческото съдържание на дадения проблем се измества на втори план.

През втория етап от 1985 до 1991-а г. се появяват трудове както на чуждестранни изследователи, така и на съветски учени историци. Разширяването на историографската база по темата през този период е свързано с промените във вътрешната политика на Съветския Съюз, ръководството на който извършва ново разобличаване на култа към личността на Сталин и демократизиране на обществения живот в страната. За първи път в СССР започват да се публикуват изследвания за тоталитарния режим от такива западни учени като Р. Сласър, Л. Беледи, Т. Краус, Д. Боф, Н. Верт, Ф. Хайек и др. Работите на чуждестранните специалисти съдържат много нова информация, резки оценки за политиката на Съветското правителство.

Увеличаване на количеството публикации, посветени на масовите репресии, се наблюдава и в самия Съветски Съюз. Пионери в допълване на базата източници и разработване на различните аспекти от историята на много депортирани народи и социални групи стават такива учени като Н. Ф. Бугай и В. Н. Земсков. В Казахстан тези проблеми се разработват от М. К. Козибаев, Ж. Абилхожин, К. С. Алдажуманов и др.

През третия етап от началото на 1990-те г. историографията на изучаваната тема също се развива в чуждестранната и отечествената историческа наука. На темата за сталинските депортации, за интернирането на кулаците са посветили трудовете си чуждестранните учени М. Гелб, П. Холквист, С. Виола, Ж.-Ж. Мари и др. Историята на депортираните северо-кавказки народи е разгледана в труда „Народоубийство – убийството на чечено-ингушкия народ“ на западния историк с чеченски произход А. Авторханов. Многобройни публикации на руски учени са посветени на историята на депортиране на съветските

немци (трудовете на А. Герман, Л. Белковец, В. Брул, Т. Иларионова, Т. Чебикина, Т. Чернова и др.). Сред трудовете за немците в постсъветското пространство следва да отбележим монографиите на Кронгардт „Немците в Киргизстан“, В. Е. Кригер „Рейн-Волга-Иртиш: из историята на немците в Централна Азия“. Много голяма тежест в научен план имат трудовете на Н. Ф. Бугай „Л. Берия до Й. Сталин: „По Ваше указание...“, монографията на В. Н. Земсков „Интернираните в СССР, 1930-1960“.

Сред публикациите на казахски учени по история на депортираните народи следва да отбележим работите на академик М. К. Козибаев. Значителен импулс за изучаване историята на депортираните народи дава излизането на сборника „Депортираните в Казахстан народи: време и съдби», издаден през 1998 г. Посоченият сборник става един от основополагащите трудове в отечествената историография по проблемите, свързани с престъпленията на тоталитаризма, репресиите и депортирането на народи през 1930-1940-те г.

Интересът на историците от Република Казахстан към тази тема през 90-те г. на миналия век довежда до появата на нови научни публикации, посветени на отделни аспекти на дадения проблем. Развитието на лагерна икономика и използването на принудителен труд в републиката разглежда в научните си публикации Ж. Б. Абилхожин; формирането и развитието на лагерна икономика в Централен Казахстан са разкрити в съвместния труд на Д. А. Шаймуханов и С. Д. Шаймуханова, озаглавен „Карлаг“. В същия план е написана работата на М. Козибаев и Н. Едигенов „Труд в името на победата“, където е показана спецификата на принудителния труд в условията на тоталитарния режим. Насилствените преселвания на народи в Казахстан, политиката на репресии са изследвани от такива историци, като К. С. Алдажуманов, А. А. Абдакимов. В техните трудове са представени различни аспекти на депортирането на народи.

Демографските последствия от принудителните преселвания са засегнати в трудовете на М. Х. Асилбеков, А. Б. Галиев, М. Татимов, В. В. Козина, А.И. ??? и др. С правната основа на съветските репресии в републиката се занимава академик М. Т. Баймаханов, който е посветил на тези проблеми редица научни публикации. Но трябва да отбележим, че засега няма обобщаващ труд, който да изследва целия спектър правни проблеми в историята на депортираните народи.

Демократизирането на обществото и нарасналият интерес към националната история на народите способстват за изучаване на процеса на депортиране на отделните народи. В Казахстан историята на корейците е най-добре проучена в сравнение с останалите депортирани народи. Комплексният подход към изучаване историята на корейците е предложен от известния казахстански историк Г. В. Кан, който е издал редица монографии, базирани на голям документален материал от Централния държавен архив на Република Казахстан (ЦДА на РК). Изучаването на корейската диаспора в регионален разрез е представено от публикациите на П. М. Черниш и В. Н. Хан, Ж. У. Кобжасарова, Е. В. Ярочкина, Р. К. Ан и др. Депортирането на немците в Казахстан също е една от най-добре разработените теми в казахстанската история. Отделни аспекти от историята на немците са намерили отражение в работите на М. К. Козибаев, Г. К. Белгер, М. Лайгер и др. Историята на немците и чеченците, депортирани през годините на Великата отечествена война, е разгледана от Г. Туранова в нейната статия „Қоныс аударған немістер мен шешендер (1943-1948 ж.ж.)“. Историкът А. Гунашев е посветил трудовете си „Ичкерия: отмъщението на историята“ и „Чеченците в Казахстан“ на принудителното преселване на чеченците в Казахстан. По-слабо проучена в казахстанската историческа наука остава историята на принудително преселените поляци. Една от първите статии, посветени на появата на принудително преселени поляци в Казахстан, е статията на Л. Исова

„Поляктар казак жеріне қалай келді?“ Впоследствие историята на поляците е изследвана в работата на С. М. Машимбаев и Л. Т. Исова „Проблемът за историята на полските преселници в Казахстан (1936-1946 г.)“. На историята на депортираните народи, сред тях и на българите, е посветен трудът на О. Димов „Ние сме народът на Казахстан“. Изследванията на изброените по-горе автори са посветени на историята на отделни народи, в тях се съдържат откъслечни, но от това не по-малко ценни сведения за депортационната политика в СССР, за националната политика в съвременен Казахстан.

И така, проблемът за историята на насилственото преселване на народи, историята за съдбата на репресираните етноси все още остават актуални за Казахстан.

Хипотезата на автора е, че националната политика на съвременен Казахстан е формирана, като са взети предвид последствията, възникнали поради насилственото преселване, осъществено от съветската държава.

Цел на изследването е изучаване историята на политиката за насилствено преселване на народи в републиката и нейното влияние върху формирането на съвременната национална политика в Казахстан.

Целта на работата предполага решаване на следните *изследователски задачи*:

- да се определят причините за принудително преселване на етноси в Казахстан , по-конкретно на територията на Северен Казахстан;

- да се проследи географията и спецификата на насилственото преселване, материално-битовото устройване на депортираните народи в територията на Северен Казахстан;

- да се определят общите черти и особеностите в правното положение на различните депортирани народи в рамките на държавната политика;

- да се проучи морално-психологическото състояние на депортираните народи, формирането на протестни настроения сред тях, предизвикани от

угнетяването им от местните органи на властта през годините на Великата отечествена война и през следвоенното десетилетие;

- да се изследва еволюцията на развитие на взаимоотношенията между депортираните народи, местното население и пристигналите да усвояват целината през периода, когато съществува режимът на принудително заселване;

- да се анализира държавната политика по освобождаване на депортираните народи и проблемите на тяхното репатриране и реабилитиране;

- да се определят проблемите при формиране на национална политика през периода на установяване независимостта на Казахстан;

- да се анализира използването на историята на депортираните етноси от държавните органи на републиката при формиране на националната политика в съвременен Казахстан;

- да се изследват по-нататъшните перспективи за развитие на националната политика в Казахстан.

Обект на изследването е държавната политика по отношение на насилствено преселените народи през 1930-1940-те г. в КазССР, които днес представляват съставна част от народа на Казахстан.

Предмет на изследването са процесите на депортиране на народи в Казахстан и тяхното влияние върху формирането на националната политика в съвременен Казахстан.

Хронологичните рамки на изследването обхващат периода от 1936 г., когато е било проведено първото депортиране на поляци и немци от Украинска ССР. Горната граница на изследването обхваща историята на съвременен Казахстан.

Методологията на изследването е изградена на основополагащия принцип на историзма. В изследването са използвани следните методи на научно познание: анализ и синтез, компаративен, агрегативен, проблемно-

хронологически, статистически. Използването на методите анализ и синтез позволява да се разгледат и характеризират процесите на разселване, стопанско-битово устройване, правното положение на депортираните народи. Агрегативният метод се използва в дисертацията с цел събиране на факти от различни източници. Проблемно-хронологическият метод се използва за разкриване еволюцията в социално-икономическото, правното, политическото положение на депортираните народи в продължение на времето, когато съществува системата за принудително заселване. Статистическият метод се използва при анализ на числеността, вътрешната миграция на принудително заселените в областта и републиката, на тяхното репатриране след освобождаването.

Базата от източници на дисертацията се състои от следните групи източници: 1) нормативно-правни документи на централните органи на страната и републиката; 2) делопроизводствена документация на местните партийни и съветски органи на властта; 3) статистически материали; 4) източници с мемоарен характер; 5) периодичен печат.

Основният масив документи за депортираните народи е събран в АП на РК. Трябва да отбележим, че определени материали от АП на РК за 1939-1959 г. са били недостъпни за изследователите. Към тях се отнасят документите с печат „Специална папка“, решенията на централните партийни и държавни органи.

В нашата дисертация са използвани архивни дела от следните фондове на АП на РК, по-конкретно: № 708 на ЦК на Комунистическата партия на Казахстан, дела от „Специални папки“; № 725 на Пълномощната комисия за партиен контрол към Централния Комитет на Всесъюзната Комунистическа партия (болшевики) на Казахстан; № 812 на Централния комитет на Ленинския Комунистически Младежки Съюз на Казахстан. Документите от АП на РК са най-информативни, което позволява да се възсъздаде агитационно-пропагандната, културно-възпитателната и

другите видове дейности на местните органи на властта спрямо депортираните народи.

В ЦДА на РК бяха проучени документи от фонд № 1137 на Министерски съвет на КазССР, включително и секретен опис, фонд № 30 на Съвета на Народните Комисари на КазССР. Най-важната и необходима информация за принудително преселените и техния живот се съдържат в ЦДА на РК в секретен опис на ф. 1137, в който има докладни записки, отчети, планове на мероприятията за различни години, отнасящи се до приемането на принудително преселени и тяхното стопанско-битово устройване.

Разностранни материали по историята на депортираните народи са натрупани в Държавния архив на Североказахстанска област (ДА на СКО). Архивните материали от ДА на СКО представляват отчети, сведения от местните органи на властта, кореспонденция между тях и централните органи на властта за стопанско-битовото устройване, земеустройствените дейности и т.н.

Тези, представяни за защита:

1. Политиката за насилствено преселване на народи, свързана с тоталитарния режим, притежава следните черти: административен, извънсъдебен, масов характер. Реалните причини за насилственото преселване не съответстват на причините, декларирани от държавата, която освен превантивните мерки за укрепване на сигурността преследва решаване на редица социално-икономически задачи, стоящи пред ръководството на страната. Изселването на цели народи в Казахстан е свързано с необходимостта да се засили процесът на икономическо модернизиране на републиката.

2. Депортираните народи са изпитали в цялата ѝ пълнота политиката на репресии от страна на тоталитарния режим, които се проявят в потъпкване

на съветската Конституция, действащите закони и са съпроводени с масово нарушаване на гражданските права.

3. Насилствено преселените народи изиграват са принудени да участват в стопанското усвояване на територията на Казахстан, способстват за създаването на селища и като цяло за развитието на селското стопанство и местната промишленост. Част от депортираното население със самоотвержения си труд доказва неоснователността на предявените им обвинения. Техният самоотвержен труд е продиктуван от две диаметрално противоположни причини. Една част от депортираното население продължава да проявява предаността си към Съветската държава, като смята акта на депортиране за частен случай на несправедливост. Друга част се труди самоотвержено поради естествения инстинкт за самосъхранение, като разбира, че това е единственият начин да докаже своята лоялност към властите.

4. Депортираните народи преживяват не само многобройни нарушения на правата си, но и изключително мощен идеологически натиск, упражняван от местните органи на властта. В резултат от морално-психологическия натиск на властта сред депортираните народи се формират протестни настроения, проявили се в открита и латентна форма.

5. Изследването на правния статут на депортираните народи в Казахстан показва неговата нееднородност от самото начало на депортациите. Противоречивата национална политика на Съветската държава и диференцираният подход към съдбата на различните контингенти принудително преселени, заложен при депортирането, се запазва и при освобождаването на тези народи от режима на принудително заселване.

6. Насилственото преселване на народи в Казахстан се превръща в база за политиката, насочена към изкореняване на националната самобитност. Един от методите за провеждане на дадената политика е дисперсирането

на народите върху огромна територия и политиката за русифициране на населението. На Казахстан е отредена ролята на такава територия, където историята на тези народи трябвало да започне от нулата в условията на принудително заселване. Създадената система за принудително заселване представлява инструмент за осъществяване на съветската национална политика.

7. Изследването на международните отношения между депортираните народи и местното население показва еволюирането им от първоначално недоверие и подозрителност към последващи добросъседски отношения. Народът отхвърля сталинистката политика с нейния принцип „разделяй и владей“, като поставя общочовешките ценности над правителствените постулати.

8. Анализът на националната политика на СССР в Казахстан от ръководството на страната позволи да бъдат избягнати грешките от миналото и да се извлекат необходимите поуки за формиране на балансирана национална политика в новата независима република.

Апробиране на изследването и внедряване на резултатите от него са осъществени чрез:

- публикуване на резултатите от изследването в научни издания, списания, сборници.

Основните положения на изследването са заложи от автора в основата на неговата монография „Депортираните народи в Северо-казахстанска и Кокчетавска област (през 1936-1957 г.)“. Петропавловск: СКГУ им. М. Козыбаева, 2017. - 224 с. Авторът работи над дадения проблем от 2006 г., използва натрупания и разработен материал в лекциите си, в доклади, научни статии, в учебно-методически помагала и т.н. Материалите от дисертационното изследване са докладвани на научно-практически конференции от различно ниво.

Структурата на дисертацията се състои от увод, три глави, заключение, списък на използваните източници и приложения.

Целта и задачите на изследването определят **структурата на дисертацията**, която се състои от увод, три глави, заключение, списък на използваните източници и приложения.

Глава първа – **Политиката за депортиране на народи в територията на Северен Казахстан през 1936-1945 г.** – обединява три подраздела. В първия подраздел „История на депортирането на народи в територията на Северен Казахстан през 1936-1940 г.“ са анализирани причините за депортирането, мероприятията на местните органи на властта, свързани с приемането и разселването на депортираните народи, определена е числеността на специалния контингент, разположен в областта през предвоенния период. Развитието на съветската държава след гражданската война се съпровожда както с преследване на политическите опоненти, така и с гнет от страна на тоталитарния режим спрямо цялото население в държавата. Академик М. Т. Баймаханов отбелязва, че „репресивно-наказателната практика на съветската държава еволюира от нарушаване правата на отделни граждани, социални групи от населението към нарушаване правата на цели нации и народности. Това намира отражение в такова специфично явление, каквото е депортацията“¹.

Ръководството на СССР обяснява насилственото преселване на цели народи с необходимостта от превантивни мерки за защита на границите си, като я свежда до зачистване на крайграничните територии от „неблагонадеждни народи“. Друга не по-малко важна причина за масовите депортации става необходимостта от усвояване на нови територии, като се използва принудителният труд на репресираните хора. Казахстан, който е понесъл демографски загуби поради глада от 1930-1932 г., се нуждае от

¹ Баймаханов М.Т. Государственно-правовые проблемы общенационального согласия и реабилитации жертв политических репрессий. - А.: «XXI», 1998. С. 11.

човешки ресурси, същевременно неговата територия е еднакво отдалечена от западните и източните граници на СССР, което способства това място да бъде избрано за изгнание.

Първи в Казахстан през 1936 г. са изселени от крайграничната зона на Западна Украйна полски и немски семейства. Числеността на тази преселници „представлява 15000 семейства – 69283 души. От тях в СКО са настанени 14 015 домакинства – 64 319 души, в Южен Казахстан 985 семейства – 4964 души“². Следващият по хронология депортиран в Казахстан народ през 1937 г. стават корейците, живеещи в Далечния Изток. Тяхното депортиране било тотално и обхванало целия корейски народ, живеещ в Далечния Изток. В резултат от това преселване през октомври 1937 г. в СКО пристигат „2300 преселнически домакинства или 9350 души“³. За приемане и разселване на корейците в СКО, както и на другите депортирани народи, не са провеждани никакви подготвителни мероприятия. През есента на 1937 г. те са разселвани в селищата на поляците и немците, депортирани от УССР. Въпросът за разселването им в границите на Казахстан е решен окончателно след излизането на 3 март 1938 г. на Постановлението на СНК и ЦК на КП(б) на Казахстан „За разселване и стопанско устройване на преселниците корейци“. През 1938 г. положението на корейските преселници в СКО ще бъде свързано с два процеса: образуване на самостоятелни корейски стопанства и заминаване на част от корейците за южната част на Казахстан. Преместването на корейците от Северен Казахстан към южната част на републиката става възможно по няколко причини. На първо място те са принудително преселени, имащи специален статут на административно интернирани, който дава на корейците възможност и право на свободно придвижване из територията на републиката. Второ – органите на НКВД нямат заповед да контролират процеса на уседналост на корейските домакинства, което им дава право да избират местоживеенето си.

² Сталинские депортации 1928-1953 гг. / Сост. Яковлев А.Н., Поболь Н.Л., Полян П.М. - М.: Международный фонд «Демократия», 2005. – С. 69-70

³ ДА на СКО – ГАСКО - Ф. 22. - Оп. 2, - д. 31, л. 425

Още една вълна от депортации в Казахстан през предвоенния период протича през 1940 г. след разделянето на Полша от СССР и Германия в началото на Втората световна война. В СКО попадат депортирани поляци от контингента административно интернирани, макар че повечето от тях притежават статут на принудително преселени. Общият брой на пристигналите в СКО поляци е 21 хиляди души. Те са разселени по селата и аулите във всички райони с изключение на Соколовка, Петропавловск, Приишимка и Кзил Ту⁴. И така през предвоенния период СКО приема три групи депортирани народи през 1936, 1937 и 1940 г. Депортациите са резултат от държавната политика, насочена към изкореняване на „враговете“ в териториите на крайграничната зона на СССР.

Във втория подраздел „Материално-битово устройване на народите, депортирани в Северен Казахстан през 1936-1940 г.“ се разглежда стопанското адаптиране на насилствено преселените народи, определя се влиянието на правния статут на дадения контингент върху решаването на проблемите, с които те се сблъскват през първите години в Казахстан. Принудително преселените имат същите задължения, както и всички селяни. Но има едно съществено ограничение – категорично е забранено придвижването им извън границите на административния район, в който са заселени. Спазването от депортираните на специалния режим на заселване се контролира от комендатурите на районните отделения на НКВД, а в социално-икономическо отношение те се намират в подчинение на местните органи на властта.

Нарушаването на правата им, което започва от депортирането, продължава вече в местата на заселване, като се отразява върху всички сфери от техния живот. Практически всички насилствено преселени народи при изселването си се лишават от имуществото си, като получават в замяна обменни квитанции, по които трябвало да го получат вече в

⁴ Из истории поляков в Казахстане (1936-1956 гг.). Сборник документов: АП РК // Отв. редактор Л.Д. Дегитаева. – А: «Қазақстан», 2000. – С. 100

местата на заселване. Но обменните операции се извършват по следния начин: например един от корейските колхози по обменните квитанции получава хляб – „получаването на стоката е за сметка на продажба на принадлежащата му автомобилна техника“⁵. Други проблеми на принудително преселените в Казахстан, свързани с трудоустройване, жилища, осигуряване с продукти, получаване на образование, също остават нерешени поради техния статут и нежеланието на властите да решават въпросите на новопристигналите. Незадоволителното ниво на медицинското обслужване и санитарно-хигиенните норми, липсата на отоплявани жилища, елементарни условия за живеене способствали за възникване на заболявания и висока смъртност сред преселниците.

В третия подраздел „История на депортираните народи през годините на Великата отечествена война в Северен Казахстан“ се анализират процесите, свързани с промените в статута на депортираните граждани на Полша, преселването на немци, чеченци и ингуши през годините на войната, показани са мащабите на депортациите и ограничените възможности на областите да приемат голям контингент насилствено преселени. Статутът и съдбата на депортираните граждани от Полша в СКО ще бъдат предопределени от вектора на отношенията между правителството на Полша в емиграция и ръководството на СССР. Политическият статут на гражданите на Полша в Казахстан се развива поетапно: от административно интернирани към амнистирани граждани на Полша, а впоследствие до „полски бежанци“. След закриване на Представителството на Полското Посолство в СССР през 1943 г. е създадена нова организация Съюз на полските патриоти (СПП). Изпитвайки маса проблеми, полските граждани остават зложници на

⁵ ДА на СКО – ГАСКО, - Ф. 1189, Оп. 1, - д. 445, л. 88

Втората световна война и тяхната съдба е поставена в зависимост от нейните резултати.

Началото на Великата Отечествена война довежда до депортиране на съветските немци, които неоснователно са обвинени в предателство. Към 25 октомври 1941 г. е планирано в Казахстан да бъдат приети 467 хиляди немци, от които в Северказахстанска област – над 62 хиляди души⁶. Материално-битовото положение на немците било тежко, както и на цялото население на Казахстан в условията на война. Ново изпитание за немците става мобилизирането им в трудовата армия. Специалните постановления на Държавния комитет по отбраната (ДКО) за мобилизиране на изселеното немско население от 10 януари, 14 февруари и 7 октомври 1942 г., както и от 26 април, 2 и 19 август 1943 г. означават привличане в трудовата армия на всички пълнолетни трудоспособни немски принудителни преселници⁷. По данни на НКВД към декември 1942 г. в СКО от 62473 заселени немци в трудовата армия са мобилизирани в 11 860 души⁸. Документите от ДА на СКО, ф. 1646, въз основа на списъците на призованите в трудовата армия дават основания да се смята, че мобилизацията се извършва по „три канала“: по линията на военните комисариати, на НКВД, а също така от органите на местната власт. Немците трудоваци в областта работят в Петропавловск по-конкретно на строителството на ТЕЦ-1, в държавното строително-монтажно управление (ДСМУ-52). За много мобилизирани трудовата армия става последна месторабота.

От октомври 1943 г. до юни 1944 г. следва поредица от депортации в Казахстан на карачаевци, калмики, балкарци, чеченци и ингуши, кримски

⁶ Алдажуманов К. Насильно в Казахстан. Депортация немецкого населения. С. 196 // Депортированные в Казахстан народы. – А: «Арыс» - 1998. - С.196

⁷ История российских немцев в документах (1763-1992). / Сост. В.Ауман, В.Чеботарева. - М., 1993. – С 168-175.

⁸ Из истории немцев Казахстана (1921-1975гг.). Сборник документов: АП РК // Отв. редактор Г.А. Карпыкова. – Алматы - Москва: Готика, 1997. – С. 136, 143.

татари, българи, арменци, гърци, обвинени като помагачи на фашистите. От анализа на документите от ДА на СКО се вижда, че за изгнанието на чеченците и ингушите в Казахстан се е знаело дълго време преди Постановлението на ДОКО № 5073 сс „За мероприятията по настаняване на специални преселници в границите на Казахска и Киргизка ССР» от 31 януари 1944 г.⁹, тъй като предварителната работа за тяхното приемане е започнала в средата на януари 1944 г. От Крим са изселени общо 225 009 души, от които татари – 183 155, българи – 12 422, гърци – 15 040, арменци – 9621, немци – 1119, други чужди поданици – 3652 души»¹⁰. От 12 422 българи 7000 души са изпратени в Гуриевска област на КССР¹¹. Веднага след пристигането им в Казахстан българите били изпращани в Трудовата армия.

Глава втора – **„Политиката на държавата спрямо депортираните народи през 1945-1957 г.“** - обединява четири подраздела.

В първия подраздел „История на депортираните народи през 1945-1957 г.“ се анализира политиката на съветското правителство, което променя чрез постановленията си състава и числеността на контингентите насилствено преселени хора през следвоенния период. Участието на полски военни части във войната, ходатайството на СПП за връщане на гражданите на Полша в родината им подбуждат ръководството на СССР към тяхното репатриране. В резултат през лятото на 1946 г. от Североказахстанска област са репатрирани 5756 души, а от Кокчетавска област – 4309 души¹². По отношение на „мобилизираните немци“ са приети постановления, които им позволяват да се върнат при семействата

⁹ ДА на СКО – ГАСКО, - Ф. 1189, Оп. 1, - д. 445, л.443, 445.

¹⁰ Депортация греков, армян и болгар из Крима <https://antisoветsky.livejournal.com/31416.html>

¹¹ Сталинские депортации 1928-1953 гг. / Сост. Яковлев А.Н., Поболь Н.Л., Полян П.М. - М.: Международный фонд «Демократия», 2005. – С. 510.

¹² ЦГА РК, - Ф. 1137, Оп. 18 с. - д. 139, л.24

си. Така на 12 март 1946 г. е приета директива на НКВД на СССР „За връщане на изселниците (немци, финландци, румънци, унгарци и италианци), които по възраст не подлежат на мобилизация, а също на самотните майки и бащи при семействата им и задържане на останалите по работните им места на строежите и в предприятията на НКВД с право да извикат семействата си“. Промените в броя на специалните заселници от Северен Кавказ са за сметка на демобилизиране на мъжете от армията. Така на 22 август 1945 г. е приета директива на НКВД № 140 „За реда на насочване за жителство на демобилизиращите се от Червената армия военослужещи от сержантския и редовия състав според националността: карачаевци, калмики, чеченци, ингуши, балкарци, кримски татари, българи, гърци и арменци“. Промените в броя и процеса на мигриране на депортираните народи в областта и републиката се свързани също с новите изселвания на отделни категории лица във връзка с високата смъртност на принудително заселените хора, с поставянето на отчет на техните деца, с вземането на решения за вътрешни преселвания.

Националният състав на принудително заселените в изследваните области за времето на депортации става достатъчно пъстър и често се обединява по контингенти. Така например контингентът на „басмачите“, изселени от Таджикска ССР, включва таджики, узбеки и киргизи. Подобни обединения се наблюдават и по други контингенти.

Общо към 1 януари 1953 г. в КазССР има 998373 души принудително заселени (100 %) – в СКО те са 48148 души или 4,8 %, в Кокчетавска област – 99189 души или 10 % . В приведената по-горе статистика първото число е броят на принудително заселените в изследваните области и техният процент спрямо общия им брой в републиката. Данните са съставени и пресметнати от автора въз основа на публикуваните

статистически материали и работа в архивите¹³. По този начин в северната част на Казахстан се намирили 14,8 % от всички насилствено преселени в републиката.

Във втория подраздел „Политика на държавата и правно положение на депортираните народи през следвоенните години“ са анализирани и показани нарушенията на правата на принудително заселените, което е обусловено от действието на режима за принудително заселване и запазената репресивна система. От сравнителния анализ на членовете от глава X „Основни права и задължения на гражданите“ на Конституцията на СССР от 1936 г., постановленията „За правното положение на специалните преселници“, „За утвърждаване на положението за специалните комендатури на НКВД“ и факти от живота на депортираните народи се вижда нагледно, че практически всички права на принудително заселените се нарушават или игнорират. Така например трудът, който е посочен в Конституцията като задължение в член 12 и като право в член 118 от постановлението „За правното положение на специалните преселници“, се определя само като задължение на тези заселници. Нарушаването на правата в трудовата сфера се изразява в непредоставяне на трудови отпуски и социални плащания. По този начин се нарушават член 119 и член 120 от Конституцията на СССР. Редките факти, когато на специалните заселници са предоставяни трудови отпуски, са фикция поради ограниченията за тяхното придвижване. Ограниченията за придвижване на принудително заселените не им позволяват да реализират правото си на образование, гарантирано от държавата в член 121 от Конституцията на СССР. Дори получаването на десетгодишно средно училищно образование се сблъсква с множество проблеми. Например в Кзил-Туски район повече от 100 учащи не могат да заминат за районния център след завършване на 7-ми клас заради коменданта, който не дава

¹³ Земсков В.Н. Спецпоселенцы в СССР, 1930-1960. – М: Наука, 2003. – С. 220-223.

разрешение за заминаването им¹⁴. Когато изучаваме живота на тези хора в местата за принудително заселване, можем да констатираме нарушаване на цял комплекс икономически, социални и политически права. Държавата и нейните институции от момента на депортиране на народите и в продължение на целия период на съществуване на системата за принудително заселване в страната провеждат антихуманна, противоречаща на правата на човека силова политика.

В третия подраздел „Политически настроения и форми на протест сред депортираните народи през следвоенните години“ се разкриват и анализират обществено-политическите настроения и формите на протест у принудително заселените, характерът на отношенията между местното население и депортираните народи, адаптирането на заселените към новата етнокултурна среда. Проявите на обществено-политическите настроения и развитието на формите за протест от страна на депортираните народи се определят главно чрез анализиране работата на комендантите и местните органи на изпълнителната власт, които осъществяват надзор над живота на заселниците. Една от формите на протест за принудително заселените е въвличането и участието им в религиозни секти. За територията на Кокчетавска област са посочени секти на лютеранци, баптисти и менонити. Обединяващото за всички тези секти е дълбокото убеждение, че на народа са нужни духовните ценности на предците, а не бездушната и безбожна идеология на комунистите. В справка „За състоянието на политическо-възпитателната работа сред специалните заселници в Кокчетавска област“ са отбелязани следните села: Златополие, Айдабул, Дороговка, Карашилино, Мало-Пахтинско, горското стопанство в Зерендински район; с. Ясна Поляна, Донецко, Калиновка, Зелени Гай в Чкаловски район; с. Южно, Богодуховка, Леонидовка в Келеровски район; с. Заурално в Енбекшилдерски район; колхоз „Телман“ в Кзил-Туски район, в които

¹⁴ АП РК, - Ф. 708, Оп. 16/2, д. 54, л. 161

привличането на младежите и децата в религиозни секти има активен характер. В същата справка се отбелязва, че сред чеченците и ингушите са разпространени сектите „Кунта-хаджи“, „Денишейх“, изключително реакционната секта „Батал-Хаджи“¹⁵. Ще отбележим, че постоянният контрол от страна на комендантите наред с идеологическата пропаганда от страна на властите водят както до определяне на хората, които водят антисъветска агитация, така и до изясняване на общата картина на настроенията у принудително преселените. По-голямата част от преселниците възприема тежко процеса на изселването си. Отрицателното отношение на принудително изселените към съветския строй може да се проследи, като се анализират подобни изказвания от документалните материали в архивите: „Депортираната немкиня Шрам Александра Яковлевна, живееща в селището Айдабул в Зерендински район, през юли тази година по адрес на Комунистическата партия на Съветския Съюз изказа следната клевета: „Комунистическата партия на Съветския Съюз е партия от кръвопийци, рушветчии. Ще дойде време и ще настъпят тежки минути и за тях“ и др.под.¹⁶. Озлобеността на тези хора към съветската власт е заложена от момента на изселването им и укрепва в Казахстан поради запазващата се система за принудително заселване. Негативно е отношението на принудително заселените и към съветското училище. В Келеровски район „...според заявление на директорите на училища (Летовочно средно училище и Леонидовско прогимназиално училище) много родители не желаят да обучават децата си и пречат на обучението им. При настоятелно искане от директорите на училища да обучават децата в съответствие със закона за задължително всеобщо обучение някои родители изказват заплахи по адрес на училищните директори. Така например директорът на училище другарят Цой не веднъж е беседвал с

¹⁵ АП РК, - Ф. 812, Оп. 19, - д. 349, л. 3-4

¹⁶ Из истории немцев Казахстана (1921-1975гг.). Сборник документов: АП РК // Отв. редактор Г.А. Карпыкова. – Алматы - Москва: Готика, 1997. – С. 180-181

преселника Кооп и го е молил да не пречи на децата си да посещават училище. След тези разговори Кооп заявил на един учител: „Нека вашият директор се маха оттук, докато е жив, или ще го убием“¹⁷.

Твърдият правен режим и репресивната политика на властите оказват съществено влияние върху социализацията на депортираните народи, върху тяхното адаптиране към новите места за заселване. В тази връзка много неща в социализацията на депортираните народи зависели от местното население, което приема депортираните в редиците си, в своята етнокултурна среда. Характерът на отношенията между тях се променя в продължение на целия период, когато депортираните са принудително заселени, като се развиват от първоначална подозрителност и враждебност към последващи дружески и брачни връзки. Сближаването на народите от една страна и асимилирането на депортираните народи от друга става в резултат от сключване на смесени бракове. В справка за изпълнението на Постановлението на ЦК на КПК от 23 февруари 1951 г. „За работата сред специалните заселници“ в Кокчетавска област се отбелязват факти, когато руски жени се омъжват за немци, поляци и др., както и обратното. В Арик-Балъкски район например 39 девойки, полякини и немкини, се омъжили за руснаци¹⁸. Тази политика има тежки последствия както за изселените народи, така и за казахите. За кратко време в Казахстан са депортирани повече от милион души, което го прави многонационална република. Исторически се случва така, че земята на Казахстан и казахите приемат различни народи, посрещат ги гостоприемно и добродушно, разделят с тях покрива и огнището си. И през годините на тоталитаризма казахският народ можа да отхвърли политиката на сталинизма, избирайки общочовешките ценности пред правителствените постановки, можа да разбере и приеме незаслужено наказаните народи.

¹⁷ Из истории немцев Казахстана (1921-1975гг.). Сборник документов: АП РК // Отв. редактор Г.А. Карпыкова. – Алматы - Москва: Готика, 1997. – С. 186.

¹⁸ АП РК, - Ф. 708, Оп. 16/2, - д. 54, л. 68

В четвърти подраздел „Държавна политика за освобождаване на депортираните народи и завръщане на чеченците и ингушите в Северен Кавказ“ се анализира държавната политика за демонтиране на системата за принудително заселване и процесът на освобождаване на депортираните народи, разглеждат се особеностите при завръщането на чеченците и ингушите в Кавказ. Към началото на 1950-те години системата за принудително заселване започва да отмира. Анализът на икономическата и социално-политическата ситуация в страната, нарастването на протестните настроения сред депортираните народи, смъртта на Й. В. Сталин позволяват на новото ръководство на страната да се реши да освободи депортираните народи. Но този процес протича бавно. Премахването на ограниченията в правното положение и освобождаването на принудително заселените в Казахстан се провежда в рамките на постановленията, които са приети от висшите органи на властта в СССР от 1954 до 1956 г. Това са постановленията на Министерския съвет на СССР от 5 юли 1954 г. „За премахване на някои ограничения в правното положение на принудително заселените“; „За отмяна на съдебната отговорност на работници и служители за самоволно напускане на предприятията и учрежденията и за пропускане на работа без уважителна причина“; „За призоваване на някои категории депортирани за военна служба“ и т.н.¹⁹. За разлика от депортирането държавата провежда освобождаването на народите изборително и дозирано. Ще отбележим, че при освобождаване на депортираните народи като едни от първите основания за това са възрастта на депортираните, заслугите пред родината и чак след това идва признаването на изселването като грешка. В продължение на няколко години принудително преселените получават правото да се придвижват свободно из републиката, получават паспорти, право да служат в армията, право на свободно трудоустройване и т.н.

¹⁹ Земсков В.Н. Спецпоселенцы в СССР, 1930-1960. – М: Наука, 2003. – С. 230, 232, 242

Указът на Президиума на Върховния Съвет на СССР от 13 декември 1955 г. отменя правните ограничения за немците, но без правото да се връщат в предишното си местожителство и без връщане на конфискуваното имущество²⁰. Освобождаването на немците, а след това на поляците предизвиква остър резонанс сред останалите народи, които все още имат статут на принудително заселени. През периода от март до юли 1956 г. отмяната на ограниченията, свързани с принудителното преселване, носи вече масов характер. През това време са освободени калмиките, гърците, българите, арменците, кримските татари, балкарците, турците, чеченците и ингушите.

Освобождаването на чеченците и ингушите в съответствие с Указа на Президиума на Върховния Съвет на СССР от 16 юли 1956 г. е съпроводен с това, че специалните комендатури, бидейки запознати с настроенята на народите от Кавказ, вземали от тези депортирани разписки, че са запознати с текста на посочения документ, за да избегнат масов отлив на тази народи към родината им. Но чеченците и ингушите набързо продават добитъка, домовете и имуществото си и тръгват към железопътните гари. Към 10 юни 1957 г. по железопътните гари на републиката се намират 32 хил. души без билети. Аналогична е ситуацията и в Кокчетавска област, където на гарите чакат 1800 души.²¹ Стихийното изселване на чеченците и ингушите принуждава ръководството на републиката да прекрати заминаването им. Милицията и транспортните работници заставят чеченците и ингушите да се връщат от железопътните гари и пристанищата в местопребиваването им. Но нито пречките от страна на властите, нито трудностите, изпитвани при преместването и връщането въкъщи, не стават препятствие по пътя им към Кавказ.

²⁰ История российских немцев в документах (1763-1992). / Сост. В.Ауман, В.Чеботарева. - М., 1993. - С. 177

²¹ АП РК, - Ф. 708 Оп. 30, - д. 357, лл. 2, 5, 6

По този начин през 1957 г. е извършено демонтиране на системата за принудително преселване. Както и преди, при освобождаване на народите държавата проявява диференциран подход, който позволява на народите от Северен Кавказ да напуснат мястото на заточението си, а другите народи – немци, кримски татари, поляци – остават по местоживеенето си в Казахстан под натиска на властите.

В трета глава се разглежда **„Историята на депортираните народи при формиране на национална политика в съвременен Казахстан“**. В първия подраздел „Етнополитически процеси в Република Казахстан през периода на установяване на независимост“ се прави анализ на проблемите и пътищата за формиране на национална политика през първите години от независимостта на републиката. Държавната национална политика на Република Казахстан от първите години на независимостта се реализира на няколко основни нива. Първото ниво е законодателно, второто ниво – институционално.

Националната политика на Република Казахстан е формирана в закони и други стратегически документи, нейната основа намира отражение и в Конституцията на Република Казахстан, както и в законодателни актове, национални стратегически програми и доктрини (Доктрина за националното единство на Казахстан), които са изработени през 27-те години независимост на републиката.

Реализирането на ключовите направления в държавната национална политика се осъществява чрез специално създадена институционална база, изразяваща се в създаването през 1995 г. и функционирането на Асамблея на народа на Казахстан (АНК). Благодарение на законодателните и институционални решения на ръководството на републиката можа да бъде запазен международният мир и да се стабилизира численият състав на населението на републиката.

Във втория подраздел „Исторически поуки от депортациите и формиране на националната политика в съвременен Казахстан“ са анализирани конкретните стъпки на държавата за извличане на поуки от историята на етносите в Казахстан, вземането им предвид и възможността тези поуки да бъдат използвани при по-нататъшното реализиране на националната политика.

В подраздела е открито ролята на държавните органи, АНК на РК, научната общност за запазване на историческата памет и реабилитиране жертвите на тоталитаризма. Необходимо е да се подчертае, че учредяването в републиката на Ден на жертвите на политически репресии, изграждането на паметници и мемориали, стартирането на проекта „Памет в името на бъдещето“ стават фундамент за обективно възстановяване на историческата памет и настъпателно движение за консолидиране на различните етнически групи в единна гражданска общност – казахстанския народ.

В третия подраздел „Укрепване на единството и гражданската идентичност на етносите в Казахстан“ е анализирано формирането на национална политика на страната в условията на засилваща се глобализация в света с цел формиране на Нация на единното бъдеще. В подраздела се подчертава, че новият казахстански етнополитически модел се базира на етническото многообразие на населението на републиката, на самобитността на всички етноси в Казахстан, като едновременно с това се укрепва гражданската идентичност и казахстанският патриотизъм. Конституцията на Казахстан гарантира равенство в правата на всички граждани независимо от расовата, етническата, религиозната и социалната им принадлежност. Всички граждани трябва да ползват равен обем права и да носят еднаква отговорност, затова укрепването на казахстанската идентичност е ключова цел за ръководството на републиката и гражданите на страната.

Като главни ориентири за етносите в републиката при постигане на тази цел са посочени: 1) сплотеност на гражданите, 2) непоколебимост на конституционния строй, 3) териториална цялост и унитарен строй на републиката, 4) консолидиране около казахския народ за укрепване независимостта на държавата, 5) приоритет на националните интереси в сферата на международното сътрудничество, 6) внимателно отношение към главните богатства – независимостта, земята, единството и духовността.

В резултат от укрепването на гражданската идентичност трябва да бъде формирана Нация на единното бъдеще.

Заключение и изводи от дисертацията

Обобщението на представените в изследването материали позволява да се направят редица изводи както от общ, така и от частен характер.

Политиката на насилствено преселване на народи в Казахстан е съставна част от националната политика, реализирана от репресивната система на СССР. Казахстан и по-конкретно Северен Казахстан многократно са ставали място за депортиране на народи поради различни критерии и причини. Първо: особеност на този регион е суровият климат и малката плътност на населението при наличието на огромни незаселени територии. Посочените критерии подхождат най-добре на репресивната система на СССР, за да бъдат превърнати в място за наказание на големи етнически контингенти. Второ: за приемането на масово преселваните народи Северен Казахстан разполага с железопътна инфраструктура, която позволява там да бъдат форсирано преселвани многобройни контингенти интернирани от различни региони на СССР. Трето: ръководството на СССР взема предвид, че изселваните народи са важни за КазССР като трудови ресурси след изкуствено предизвикания в Казахстан глад през периода на колективизацията. Четвърто: държавата отчита опита на НКВД

на СССР в контролно-надзорната функция, натрупан по време на създаването на лагери в Казахстан. Пето: системата от органи на НКВД на СССР има богат опит в използване на труда на различни репресирани социални групи, който сега се използва по отношение на цели народи.

Хронологично насилствените преселвания на народи в Северен Казахстан се осъществяват поетапно. През първия етап ръководството на страната депортира поляци и немци от УССР през 1936 г., корейци от Далекотоизточния край (ДИК) – през 1937 г. и полски граждани след анексирането на територията на Полша – през 1940 г. Властта обосновава насилствените преселвания на народи с необходимостта от превантивни мерки за защита на крайграничните територии на СССР. Етническите депортации, предприети от ръководството на СССР преди Великата отечествена война стават още един инструмент на държавата за укрепване на тоталитарната система, като пренася акцента на репресиите от отделни социални групи върху цели народи. През втория етап изселените в Казахстан са попълнени с депортираните през 1941 г. немци, а през 1944 г. – с народи от Северен Кавказ и Крим. Депортациите от военните години са наказание за народите, обвинени поголовно като помагачи на фашистите. През третия етап след края на войната и чак до смъртта на Й. В. Сталин в републиката са осъществени по-малко масови депортации на представители от различни етноси. Националният състав на депортираните в Казахстан е представен (освен от поляци, корейци, немци, чеченци и ингуши) също от балкарци, таджики, узбеки, киргизи, калмики, гърци, българи, кримски татари, народи от Прибалтика.

В предвоенните години държавата изгражда твърд, безапелационен механизъм за провеждане на преселнически акции, който работи безотказно през целия период, докато се извършват депортации. С разселването на депортираните народи се занимават органите на НКВД заедно с местните власти. При разселване на депортираните народи в

Казахстан органите на НКВД използват следните методи: първият дава възможност за максимален контрол над насилствено преселените в лагерите; вторият позволява бързо да бъдат разсеяни и да бъде неутрализирана съпротивата им. Най-често се използва вторият метод, защото повечето преселници в Казахстан са настанени в селска местност: в казахски аули и руски села, като по този начин властта постига разпръскване на депортираните на голяма територия, не им позволява да се концентрират и изключва консолидирането им.

Държавната политика по отношение на депортираните народи има отчасти и диференциран характер. Например при разселването на корейците основополагащ става статутът им на „административно изселени“, което позволява на държавните органи и ръководството на републиката да коригират разполагането им в границите на Казахстан. Поляците и немците, изселени от УССР, получават статут на „интернирани кулаци“, но всъщност ги депортирали по национален признак от крайграничните зони. Статутът на депортираните полски граждани се променя по време на Втората световна война. Статутът на специални преселници е определен от властите за немците, чеченците и ингуците. Така депортираните в Казахстан народи имат определени разлики, обусловени от особеностите на държавните постановления за тяхното депортиране и влияещи върху по-нататъшния им живот в републиката.

Когато пристигат на място, депортираните се поставят на отчет като специални преселници, което означава ограничаване на правото за свободно придвижване и избор на местоживееене, условия и характер на труда, получаване на образование и т.н. Конституцията, която представлява основен закон на държавата, не действа по отношение на депортираните народи. Тон в работата на местните органи на властта задават постановленията, по които те са депортирани и които определят статута им.

На специалните комендатури са възложени задачите за завеждане на отчет и регистриране на специалните преселници, за създаване на агентура сред тях, за борба с бягствата, издирване и откриване на антисъветски настроения. За борба с бягствата държавата използва наказателна отговорност към извършилите ги, като наказанието е 20 години каторжна работа. По този начин държавната политика по системата за надзор над депортираните контингенти, започнала да се формира в десетилетието преди войната, се усъвършенства, става все по-жестока по отношение на депортираните народи и достига разцвета си към началото на 1950-те години.

Местните органи на властта, насочвани от комунистическата партия, отговарят също за общественото-политическото съзнание на специалните преселници, за утвърждаване у тях ценностите на съветската държава. Основен инструмент в тази дейност е идеологическата преса, упражнявана от съветските и партийните органи. Анализът на агитационно-пропагандната работа на държавните и партийните органи на властта през годините на принудително заселване ни позволява да определим в нея две тенденции. През 1930-1940-те години основен вектор в идеологическата работа на властта е жестокото потушаване на всякаква общественост-политическа активност у депортираните народи, изразяващо се в забрана за встъпване в партийна и комсомолска организация, в ограничения за общуване с местните жители. В годините след войната партийните указания на централните органи на властта създават нова тенденция, насочена към привличане на представителите на депортираните народи в партията и комсомола, към русифициране на депортираните народи и потискане на техните традиции.

Повечето депортирани народи проявяват недоволството си от политиката на насилствено изселване от родните им места, от лошите материални условия, а също от идеологическия натиск, намесата на

местните органи на властта в религиозните и националните традиции на етносите в латентна форма. Като не срещат разбиране от местните власти, у повечето специални преселници се формират латентни протестни настроения, проявяващи се в „антисъветски изказвания“, които те се осмеляват да изрекат в тесен семеен кръг. В годините след войната протестните движения започват да приемат по-организирани форми като религиозно сектантство.

За много етноси, оказали се в Казахстан, годините на принудително заселване стават проверка за способността им да издържат ударите на съдбата, да запазят етническата си идентичност. През периода на принудително заселване тези народи придобиват опит в мирното съвместно съществуване, правят преоценка на много човешки ценности. Депортираните народи разбират, че местното население в по-голямата си част не поддържа политиката на държавата и според силите си се старае да помогне на невинните хора. Взаимоотношенията на местното население с депортираните народи се развиват от първоначално недоверие и предпазливост към последващо състрадание, дружба и помощ. Примерите за дружески взаимоотношения между насилствените преселници и местните жители намират потвърждение практически във всички части на Казахстан.

След разпадането на СССР последствията от политиката на насилствени преселвания можеха да станат сериозен проблем за запазването на мира и стабилността в републиката. На новата независима държава Република Казахстан ѝ се налага да извърши огромна работа за консолидиране на цялото казахстанско общество, на всички етноси, живеещи в страната. Тази работа на ръководството на страната през първите години от независимостта се затруднява от редица проблеми: първо – от динамичната загуба от обществото на ценностите и идеалите на съветската държавност и идентичност, второ – от нарастващите социално-

икономически проблеми, предизвикани от формирането на нова пазарна икономика и довели до емигриране на представителите на депортираните народи.

В началото на 1990-те години в повечето страни от ОНД при формиране на държавността протичат процеси за възраждане на националния език, култура, история. По това време в Казахстан протичат аналогични процеси, но същевременно Република Казахстан се намира в по-сложна ситуация, защото именно тук формирането на съветски народ води до най-големи последствия. Казахите, бидейки титулярен народ, не са доминиращо по численост население на страната, което довежда до необходимостта при провеждане на вътрешната политика властите да търсят компромиси по отношение на всички етноси в републиката. В резултат ръководството на Казахстан успява по еволюционен път да формира собствена стратегия за изграждане на нацията, като взема предвид целия спектър от проблеми и мултиетничността на населението на страната.

От самото начало на формиране на нова национална политика в републиката е поставен акцент върху консолидиране на обществото с приоритет върху гражданската идентичност, което е утвърдено в Конституцията и в останалата нормативно-правна база на страната. Гарантирането и декларирането от страна на държавата на равноправие за всички етноси в Казахстан, заложи през 90-те години, изиграват съществена роля за намаляване на процесите на емигриране от републиката. Създаването на демократични основи и устойчива нормативно-правна база става важен етап във формирането на институционални механизми при провеждане на националната политика на държавата.

Един от ключовите моменти при реализиране на националната политика става научното търсене на основи за консолидиране на етносите

в Казахстан. Учените, държавните и обществените дейци на републиката доказват, че такъв фундамент е общата история на етносите в Казахстан. В тази история от една страна са преживените заедно трагични страници, каквито са масовите репресии, депортациите, Великата отечествена война, а от друга – зародилата се и проверена от времето дружба между народите в КазССР. Важен акт за обозначаване на общата история става признаването на трагедиите на народите и учредяването в Република Казахстан на Ден в памет на жертвите на масови и политически репресии, който от 31 май 1997 г. досега се провежда ежегодно, както и реализирането на проекта „Памет в името на бъдещето“, който стартира от 2010 г. Други консолидиращи моменти за етносите в републиката е празнуването на 1 май като Ден на единството на народа на Казахстан и 1 март като Ден на благодарността на Казахстан.

Институционален механизъм за провеждане на цялата национална политика в РК става уникален орган – Асамблеята на народа на Казахстан. Това е институция, създадена през 1995 г. и еволюирала от консултативен орган до възлов оператор за провеждане на националната политика, чийто статут е установен със Закона на Република Казахстан „За Асамблеята на народа на Казахстан“ от 20 октомври 2008 г. Следва да отбележим, че през всичките тези години ръководството на страната заедно с АНК провежда огромна, многовекторна работа за укрепване и запазване на международния и междуконфесионалния мир в Казахстан.

Важно е също да признаем, че дейността на АНК през XXI век еволюира и е насочена не просто към консолидиране на етносите, но и към формиране на казахстанска нация, нация на равните възможности за всички етноси. Сега дейността на АНК е фокусирана не само върху координиране на работата с национално-културните центрове, но и ориентирана към налагане на държавната идеология, укрепване в обществото на новите казахстански ценности, в резултат на които се

утвърждава гражданската идентичност и се формира казахстанската нация. Тази работа на АНК се съотнася напълно с общия вектор на развитие на страната за влизане в 30-те най-конкурентоспособни страни в света.

По този начин от националната политика на СССР са извлечени необходимите поуки, придобит е важен опит във формирането и провеждането на национална политика в многоетничен Казахстан. В настоящия момент уникалният опит, натрупан от АНК през 90-те години за консолидиране на различните етноси в народ на Казахстан, е насочен към формиране на гражданска идентичност и Нация на единното бъдеще.

III. НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ

Резултат 1. За първи път в казахстанската историография въз основа на изучаване на многоброен историографски материал е направен комплексен системен анализ и теоретическо обобщение на изследванията за депортациите на народи в Казахстан.

Резултат 2. Проучен и систематизиран е широк кръг източници, намерени по време на работата в Архива на Президента на РК, ЦДА на РК и държавния архив на Североказахстанска област. По-голямата част от архивните документи се въвеждат в научен оборот за пръв път.

Резултат 3. Анализирани са комплекс от законодателни актове, разкриващи механизма на насилственото преселване на народи, показани са общите и особените черти в статутите на депортираните заселници, намиращи се през 1936-1957 г. в Казахстан. На базата на сравнителен анализ на членове от Конституцията на СССР от 1936 г. и многобройни факти от живота на принудително заселените изследователят демонстрира широк спектър нарушения на правата на депортираните.

Резултат 4. Проучени са държавната политика и характерът на агитационно-пропагандната работа, изяснена е насоката на политическо-масовата работа, провеждана от местните съветски и партийни органи на властта, осъществяващи дейността си през целия период на функциониране на режима за принудително заселване. Показан е характерът на еволюиране на общественно-политическите настроения на депортираните, определени са различните форми на протест от страна на депортираните народи в региона.

Резултат 5. Разгледани са особеностите в процеса на освобождаване и заминаване на депортираните народи от Северо-казахстанска и Кокчетавска област. Проучени са времето, причините и възможностите за репатриране на депортираните народи.

Резултат 6. Анализирани са проблемите във формирането и развитието на национална политика в Република Казахстан, дейността на държавните органи, които успяват да интегрират целия комплекс от разработен социално-исторически материал за депортационната политика при формиране на съвременната национална политика, на законодателно и институционално ниво.

Резултат 7. Аргументирано е, че на съвременния етап историята на насилствено преселване на народи в Казахстан става една от основите за по-нататъшна работа на държавните органи, обществените институции за формиране на гражданска идентичност, за изграждане на нация на единното бъдеще.

IV. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Роль польских организаций в судьбе депортированных граждан Польши в Северо-Казахстанской области в 1941-1946 гг. Польша-Казахстан: Интеграционные аспекты европейской науки. Краков 2008 г. с. 374-384

2. Из истории депортации корейцев в Северо-Казахстанскую область. Память во имя будущего. Сборник материалов Форума историков стран содружества. От истории к современности. Астана, 26-28 мая 2010, С. 206-211
3. Religiousness of deported peoples as protest form of special settlers in the post-war years in North Kazakhstan. KAZANKHSTAN: Culture, Traditions, and Contemporary Issues (volume I), Printed in the USA, p. 22-24. 2012
4. История и перспективы взаимоотношений народов Казахстана Сборник МНПК: „Козыбаевские чтения – 2012“, Петропавловск, 2012, с. 170-173
5. Роль Н.А. Назарбаева в укреплении межнациональных и межконфессиональных отношений в Казахстане. Международная конференция посвященная „Дню Первого Президента“ Астана, ноябрь 2012
6. Источниковая база исследований депортаций народов в Северо-Казахстанскую область в 1936-1957 гг. Второй Конгресс историков. (Сборник статей) с. 213-218, 25 октября 2013 г. Г. Астана
7. Демонтаж спецпоселенческой системы в Казахстане и реабилитация в постсталинский период. Сборник МНПК: „Козыбаевские чтения-2013: Казахстан в культурно-цивилизационных процессах“. Петропавловск 2013 г., Т.1 с. 8-12.
8. Депортация – трагические страницы уничтожения кода нации. // Mangilik El. Астана, 2(4) 04.2014 г. – С. 104-109
9. Общность истории депортированных народов и формирование национального единства Казахстана. Сборник МНПК: „Козыбаевские чтения-2014: Роль Казахстана в интеграции евразийского пространства“. Петропавловск 2014 г., Т.1 с. 6-11.
10. Без диалога языков и культур, диалога этносов и людей невозможно достичь стоящих перед нами целей. // „Мирас“ общественно-политический и научно-популярный журнал Музея Первого Президента РК. №1, 2015 г. с. 54-60
11. „Депортированные народы в Северо-Казахстанской и Кокчетавской областях (в 1936-1957 гг.)“. Монография Петропавловск: СКГУ им. М. Козыбаева, 2017. - 224 с.
12. История депортированных немцев в Северо-Казахстанской области в годы Великой Отечественной войны (Депортация немцев, трудовая армия, жизнь в условиях спецпоселения) // НЕМЦЫ КАЗАХСТАНА И СИБИРИ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ Материалы

Международной научно-практической конференции. 01.12.2017 г. с.6-14.
/Россия, РИНЦ/.